

Інститут післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка
Навчально-виховний комплекс «Домінанта»

ГРІНЧЕНКІВСЬКІ ЕТЮДИ

«Україна! В цьому слові для мене все»

Навчально-методичний посібник

Київ — 2019

Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах комісією з філософсько-світоглядних дисциплін Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (протокол № 1 від 14 березня 2019 року)

За загальною редакцією

Войцехівського М.Ф., директора Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидата педагогічних наук, доцента;
Уфімцевої С.В., директора НВК «Домінанта», кандидата педагогічних наук.

Рецензенти:

Салата О.О., завідувач кафедри історії України Історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, професор;

Лоха Л.О., вчитель-методист ліцею «Поділ» № 100, заслужений вчитель України.

Керівники авторського колективу:

Левітас Ф.Л., завідувач кафедри історичної та громадянської освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, професор;

Дика Н.М., завідувач кафедри методики мов та літератури Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Грінченківські етюди. «Україна! В цьому слові для мене все» :
Г85 навчально-методичний посібник / за заг. ред. М.Ф. Войцехівського, С.В. Уфімцевої ; кер. авт. кол.: Ф.Л. Левітас, Н.М. Дика. — К. : АКМЕ ГРУП, 2019. — 176 с.

ISBN 978-617-7354-16-0

Навчально-методичний посібник є спільним проектом Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка та навчально-виховного комплексу «Домінанта». Запропонована праця містить історико-літературні студії, присвячені багатоманітній творчості Бориса Дмитровича Грінченка, і методичний досвід педагогів у використанні Грінченкової спадщини на уроках та у позаурочний час.

Для вчителів історії, правознавства, етики, української мови та літератури, іноземних мов, всіх, хто цікавиться життям і творчістю Великого Українця.

УДК 37.091.4Грінченко

© М.Ф. Войцехівський, С.В. Уфімцева,
Ф.Л. Левітас, Н.М. Дика та ін., 2019
© ТОВ «АКМЕ ГРУП», 2019

ISBN 978-617-7354-16-0

ЗМІСТ

Войцехівський М.Ф.

Постать Бориса Грінченка на зламі епох, або Сучасний Борис Грінченко з минулого	5
--	---

РОЗДІЛ I

ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНА І ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА БОРИСА ГРІНЧЕНКА У ВІЗІЯХ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Уфимцева С.В., Ситченко С.Г.

Спадщина Бориса Грінченка в освітньому процесі	8
--	---

Сафарян С.І.

Літературна спадщина Бориса Грінченка як засіб формування громадянської компетентності	17
---	----

Дика Н.М.

Словник Бориса Грінченка як засіб розвитку лексикографічної компетентності вчителя-словесника	30
--	----

Беззуб Ю.В.

«...Звемо його нашим національним пророком...» Постать Тараса Шевченка в публіцистичній спадщині Бориса Грінченка 1892–1893 рр.	39
--	----

Кузьменко Г.В., Матвійчук О.Є.

Літературна творчість Бориса Грінченка у візуальних образах художників-графіків	53
--	----

Левітас Ф.Л.

Елітна проза Бориса Грінченка «Брат на брата» як історико-філософське джерело	70
--	----

Клименко Н.П.

Політичні переконання та світоглядні орієнтири Насті Грінченко у контексті становлення українського національно-визвольного руху початку ХХ ст.	78
--	----

Лозова О.Б.

Гуманізація освіти через призму творчої спадщини Бориса Грінченка	91
--	----

Петрошук Н.Р.

Педагогічні погляди Бориса Дмитровича Грінченка на роль учителя в суспільстві	95
--	----

РОЗДІЛ II

ГРІНЧЕНКОЗНАВЧІ ПРАКТИКИ У ВИМІРАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

<i>Левітас Ф.Л., Клименко Н.П., Трухан О.Ф.</i>	
Використання творчої спадщини Бориса Грінченка в освітньому процесі	102
<i>Кулигіна С.Ю.</i>	
Урок-диспут «Яку силу має людська доброта?» (за оповіданням Бориса Грінченка «Грицько»)	114
<i>Лавринчук В.П.</i>	
Урок розвитку зв'язного мовлення в 6 класі. Усний переказ тексту у художньому стилі	120
<i>Марченко І.І.</i>	
Утвердження прагнень людини до любові та добра в оповіданні Бориса Грінченка «Каторжна»	123
<i>Ситченко С.Г.</i>	
Комбінований урок «Виховання родинних цінностей» (за оповіданням Бориса Грінченка «Батько та дочка»)	129
<i>Ситченко С.Г.</i>	
Урок розвитку зв'язного мовлення (6 клас). Особливості опису природи. Усний детальний переказ розповідного тексту з елементами опису природи	132
<i>Приходько Т.П.</i>	
Квест «Сторінками життя та творчості Бориса Грінченка»	137
<i>Syrota N.</i>	
Lesson plan. Borys Hrinchenko. "I've devoted myself to a hard labour without any doubts..." The main facts of the biography	145
<i>Pilipchouk T.</i>	
Plan de la leçon. Boris Hrinchenko. «J'ai consacré ma vie à un travail dur sans aucun doute...» Les faits principaux de la biographie	149
<i>Олексенко С.В.</i>	
Використання творів Бориса Грінченка для дітей у практиці психолога навчального закладу.	154
<i>Дудар О.В., Богданець-Білоskalенко Н.І.</i>	
Музей Бориса Грінченка як приклад новітніх освітніх практик університету	161
<i>Ковбасенко Ю.І.</i>	
Мала проза Бориса Грінченка у педагогічному та художньо-естетичному вимірах	168
<i>Відомості про авторів</i>	174

РОЗДІЛ II

ГРІНЧЕНКОЗНАВЧІ ПРАКТИКИ У ВИМІРАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Левітас Ф.Л., Клименко Н.П., Трухан О.Ф.

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ БОРИСА ГРІНЧЕНКА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Утвердження національної самосвідомості, правова освіта та виховання учнів набувають особливої актуальності у сучасній українській ситуації, яка характеризується становленням громадянського суспільства, розбудовою незалежної держави. В цих умовах важливу роль відіграє школа, на чому наголошується в Концепції нової української школи, Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Національній доктрині розвитку освіти України ХХІ століття, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та інших важливих державних документах.

У Концепції нової української школи зазначається, що сьогоднішнє шкільна освіта відіграє фундаментальну роль у формуванні особистості, її громадянської позиції, моральних якостей. Саме школа покликана формувати ключові компетентності, які є основою для успішної самореалізації учня як особистості, громадянина та фахівця¹.

Державна національна доктрина визначила головну мету національного виховання на сучасному етапі як передачу молодому по-

¹ Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>

колінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності².

Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., пріоритетом державної гуманітарної політики щодо національного виховання має бути забезпечення громадянського, патріотичного, морального, трудового виховання, формування здорового способу життя, соціальної активності, відповідальності та толерантності. Серед низки завдань Національна стратегія передбачає посилення впливу літератури та мистецтва на виховання і розвиток дітей та молоді³.

Зростання значення знань за сучасних умов визначає необхідність подальшого вдосконалення навчально-виховного процесу в школі, пошуку шляхів підвищення правосвідомості та активності в навчанні, підвищення якості знань та рівня навчальних досягнень і компетентностей учнів.

Одним із таких шляхів є робота з книгою, яка виховує дитину, всебічно розвиває, спонукає занурюватись в історико-правові явища, дає можливість стати її головним суб'єктом, відчувати на собі всі реалії минулого та прогнозувати майбутнє. Тому застосуванню уривків текстів художньої літератури в системі роботи сучасної української школи відводиться особливе місце.

Варто зазначити, що саме через художній образ майстри слова прагнуть донести читачеві своє ставлення та розуміння суспільно-політичних і, зокрема, життєвих питань. Але це ставлення не передається у спрощеній формі і тому передбачає відповідну експозицію інформації, яка за своїм змістом здатна моделювати можливі реакції, почуття, думки, оцінки читачів і на цій основі формувати у них відповідну рефлексію. Отже, літературно-художні твори є не звичайною і спрощеною інформацією про певні події, явища та процеси, а складним відображенням тих почуттів, емоцій, думок, які виникають у результаті сприйняття та осмислення вказаної інформації⁴.

² Національна доктрина розвитку освіти України XXI століття [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

³ Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

⁴ Миропольська Н.Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика / Н.Є. Миропольська. — К. : Парламентське видавництво, 2002.

Тексти художньої літератури збагачують дитину знаннями, які пробуджують її почуття, викликають бажання стати кращою, зробити щось добре, допомагають усвідомити кращі людські риси: чесність, скромність, працьовитість, виховують моральні якості, культуру поведінки, формують правосвідомість. Як писав Я.А. Коменський, «добра книга, якщо вона дійсно гарна і мудро написана, є для учня воронкою для втягування мудрості»⁵.

Художня література у навчально-виховному процесі може використовуватися як безпосередньо в урочній системі відповідно до програм (як в інваріантній, так і у варіативній частині), так і в позаурочний час. Широкі можливості застосування художньої літератури надають позаурочні заходи: олімпіади, турніри, гурткова робота, ігри, квести, клубна робота, різноманітні виховні заходи тощо.

Сьогодні урок — це основна форма організації навчання в школі. Тому важливим є не лише його змістове наповнення, але й збагачення відповідно до завдань національної школи та розбудови державності досягненнями вітчизняної науки, культури, освіти, літератури, мистецтва, фольклору, традиціями, звичаями, обрядами тощо. Саме на уроках історії України та правознавства існує унікальна можливість сформулювати патріотичні почуття підростаючого покоління, при цьому «...сам патріотизм розуміється як такий, що ґрунтується, з одного боку, на повазі особи та прав людини, а з іншого — на любові до Батьківщини, гордості за її народ. Зрештою, такий підхід і є проявом ідеологічного синтезу патріотизму і демократії, що й стане фундаментом майбутнього громадянського суспільства»⁶.

Важливим засобом збагачення уроку є друківані тексти. За спрavedливим твердженням О. Пометун, їх застосування «...дає можливість знайти, відструктурувати та засвоїти навчальний історичний матеріал, сприяє розвитку мислення, емоційно-ціннісної сфери особистості, створює умови для досягнення загальних цілей навчання історії»⁷.

⁵ Коменський Я.А. Великая дидактика / Я.А. Коменский // Избр. пед. соч. — М., 1982. — С. 35.

⁶ Завалевський Ю.І. Проблеми соціально-громадянського виховання особистості та підходи до їх розв'язання в історії педагогічної думки / Ю.І. Завалевський // Педагогіка і психологія. — 2002. — № 4. — С. 67.

⁷ Пометун О.І. Методика навчання історії в школі / О.І. Пометун, Г.О. Фрейман. — К. : Генеза, 2009. — С. 140.

Серед друкованих текстів важливе місце належить художній літературі, яка допомагає конкретизації історичного матеріалу і формуванню в учнів яскравих образів історичного минулого. Застосування на уроках створених письменниками і поетами художніх історичних образів, яскравих розповідей про події минулого підвищує емоційність сприйняття учнями матеріалу, посилює його виховний вплив, сприяє формуванню особистісного ставлення до історичних та правових явищ. Таким чином на уроці створюються умови для перетворення національних цінностей з ідеалу мислителів, політиків, літераторів і поетів на ідейні, моральні та правові норми, тобто переведення зі сфери теоретичної у сферу практичну. Тому діяльність педагога повинна бути спрямована на усвідомлення українцями себе як нації, формування у молодого покоління духовності, національної самосвідомості, патріотизму, ідеалів добра і справедливості, громадянської зрілості, правової поведінки та інших якостей особистості.

Творча спадщина Бориса Грінченка, який жив і працював у XIX ст., як ніколи актуальна сьогодні. Його унікальні твори є не оціненим скарбом для застосування в освітньому процесі з метою підвищення ефективності формування у школярів національної самосвідомості та правової культури. Реалістичні, емоційно забарвлені, спрямовані на збагачення духовного світу школяра, вони не тільки посилюють виразність історичних подій крізь призму минулого і перспектив майбутнього, а й спонукають до критичного мислення.

На уроках історії та правознавства твори літературної спадщини Бориса Дмитровича Грінченка (вірші, байки, легенди, казки, оповідання) ознайомлять дітей зі славним минулим нашого народу, з поняттями добра і зла, почуттям людської гідності героїв, допоможуть виховати в учнів любов до рідного краю, людяність, чесність, почуття справедливості та національної гордості.

Звернення до славної, багатой історії українського народу, до його героїчного минулого є важливим засобом виховання у дітей патріотичних, громадянських якостей. Прикладом такого звернення є оповідання Б. Грінченка «Олеся», яке переносить юного читача до глибин історії, в часи постійної боротьби нашого народу із завойовниками. Головна ідея цього твору — жертовність дівчинки-патріотки, яка віддала своє життя, щоб врятувати від загибелі своїх односельчан. Вона добре запам'ятала слова діда: «Кожен повинен

боронити свій край, не жаліючи життя!» — і при нагоді виявила відвагу, кмітливість та самопожертву в ім'я порятунку інших людей.

Патріот рідної землі Б. Грінченко добре знав історичне минуле України, особливо захоплювався Запорозькою Січчю. Ще з юності студіював народні історичні пісні та думи, козацькі літописи, читав твори істориків. Все це стало невичерпним джерелом власної творчості. Тому при вивченні відповідної теми з історії України доречним буде застосування низки віршів Б. Грінченка: «Минуле» (1881), «Могила» (1882), «Вночі на могилі» (1884), де поет звертається до теми героїки запорозького козацтва, яке бореться проти ворогів-нападників, балад «Біла бранка» (1885), «Іван Попович» (1886), поем «Смерть отаманова» (1888), «Галіма» (1890), «Лесь, преславний гайдамака» (1900) та інших. Застосування поетичних і драматичних творів Б. Грінченка, в яких він прославляв «козацьку республіку», Запорозьку Січ і героїку запорожців — оборонців рідної землі, образи яких зацікавлять учнів, дасть поштовх для переосмислення подій минулого, критичного мислення, оскільки їх образи подаються в романтично-героїчному плані, часом ідеалізовані.

З огляду на великі дидактичні та виховні можливості творів Бориса Грінченка пропонуємо учителям використовувати їх також на уроках правознавства. Приміром, оповідання «Хата» (1886) можна застосувати на уроках в 10 класі за темами «Цивільно-правові правочини», «Спадкове право», «Захист цивільних прав» та в 11 класі за темами «Основи спадкового права», «Цивільний процес». В оповіданні йдеться про сільського крамаря Цупченка, котрий за могорич писареві та суддям незаконно відбирає у беззахисної вдови Шоломієвої останнє батьківське добро — хату. Колоритне оповідання яскраво підкреслює вражаюче безправ'я та забитість селян того часу. Учні матимуть можливість ознайомитись із судочинством минулого, порівняти аналогічні правовідносини із сучасним законодавством.

Доречно, на нашу думку, також попрацювати з уривками оповідань «Непокірний», «Панько», «Батько та дочка» на уроках «Основні права та обов'язки громадян України», «Трудове право» в 10 класі та «Трудове право», «Соціальний захист» в 11 класі.

Так, в оповіданні «Непокірний» висвітлюється праця вчителя, якого було звільнено з роботи через те, що він не приятелює зі «статечними» господарями, а прихилиється до бідноти та розмовляє «по-мужичому», читає книжки (не інакше як заборонені, бо ноча-

ми) та грає у м'яча з дітьми, ще й підгодовує їх за свій кошт, поширює своєю наукою «мислів безбожних» — вчить учнів за підручником... Саме уривки із цього тексту та інших дають цікавий матеріал для порівняння права на працю сьогодні та в минулому, а також можливість порівнювати підстави припинення трудового договору за сучасним законодавством та за іншої правової системи.

В оповіданнях «Панько», «Батько та дочка» відтворено каторжну працю шахтарів Донбасу. На уроці в 11 класі «Соціальний захист в Україні», де розкривається поняття «соціальний захист» та розглядаються види соціального захисту, доречною буде робота з уривками цих оповідань для аналізу описаної правової ситуації відповідно до нормативно-правових актів України.

Під час вивчення в 9 класі теми «Ти — людина, значить, маєш права» окреме місце варто відвести таким прозовим творам Б. Грінченка, як: «Зустріч», «З заздрощів», «Історія одного протесту», «Сам собі пан» та ін. Так, в оповіданні «Сам собі пан» автор показав, як простий селянин хотів спробувати панського життя: «Де пани бувають, там і я побуваю, подивлюся, чи не можна якось так, щоб і мужик в одній хаті з паном сидів». Із цією метою він проїхав з панами вагоном першого класу, а також відвідав концерт у залі дворянського зібрання, звідки його поліцейські випроводили і хотіли кинути у в'язницю. При опрацюванні текстів можна поставити такі завдання: 1) проаналізуйте ситуацію з точки зору Конституції України (розділ II); 2) назвіть та поясніть зміст прав, які були порушені.

Яскравим прикладом для розгляду питань дотримання моральних норм та підстав для кримінальної відповідальності стане розгляд уривка твору Б. Грінченка «Болотяна квітка» (1901). «Квіткою з брудного болота» названа тут донька колишнього міського голови Ліна Гламчевська, у яку закохався адвокат Горинович. Йшло вже до одруження, аж раптом з'ясувалося, що всі ті розкоші, у яких живе Ліна, — крадені у її бабусі по матері та підступно привласнені батьком. Саму ж матір деспот довів до самогубства, а бабуся ось уже упродовж десяти років перебувала під замком у тісній коморі, аби нікому не могла поскаржитись. І ось ця вже «немічна, сліпа, обідрана потвора» раптово з'являється у кімнаті, де якраз перебував Горинович. Звичайно, герой був приголомшений. Пропонуємо попрацювати з учнями за такими запитаннями: 1) кваліфікуйте дії членів сім'ї Гламчевських за ККУ; 2) визначте вид злочину за об'єк-

том злочинного посягання; 3) проаналізуйте ступінь кримінальної відповідальності за описані злочини, користуючись ККУ. З виховною метою можна обговорити таке питання: «Як, на вашу думку, надалі розвивались стосунки Ліни і адвоката Гориновича?»

Однак слід звернути увагу на те, що перед або під час роботи з текстом необхідно провести словникову роботу. Головною причиною незрозуміння дітьми значень деяких слів є те, що вони не знають предметів, які позначаються цими словами. По-перше, це архаїзми та історизми: довги, ізображено, зискуватися («Хата»), злотий, верства; жалування, земство, урядник («Непокірний»); сухоти («Сама, зовсім сама»); бусурмен («Олеся»); сажень («Грицько»); чумарка («Екзамен»); по-друге, діалектизми: райти, нявка («Без хліба»); хіть («Ксеня») та ін. Найбільш поширеним способом пояснення незрозумілих слів є синонімічний. Наприклад: «...довги (борги), й позички, і претензії всякі з цього добра повинні зискуватися (стягуватися)». Інші слова доцільно пояснювати способом словесного опису: драговина — грузьке, багнисте болотисте місце тощо.

Сучасні уроки з історії та правознавства вимагають цілеспрямованої й копійної роботи над пізнавальними завданнями та запитаннями, що виникають у результаті аналізу тексту. Так, учителі для пояснення певних лексичних засобів тексту можуть використовувати лінгвістичний коментар (коментування) — тлумачення незрозумілих місць тексту, які особливо сильно заважають його правильному розумінню та сприйманню як певної інформації та образної системи.

Отже, одним з видів пізнавальної, навчальної та виховної діяльності школяра є читання художніх текстів з їх подальшим аналізом та оцінкою. Останнє зумовлює врахування вчителем психологічних особливостей проходження у дітей цих процесів, зокрема сприйняття образів художнього твору, його ідейного спрямування. Сприймання твору не обмежується лише пізнавальним компонентом, воно включає також психічні й емоційні переживання. На думку С. Паламар, аналіз тексту повинен пробуджувати думки, почуття, спонукати потребу висловитися, співставити свій життєвий досвід з тими фактами, які представив автор⁸.

⁸ Паламар С. Робота над художнім твором як засіб формування літературної компетентності в учнів основної школи / Світлана Паламар // Українська література. — 2013. — № 12. — С. 23.

Велике значення мають художні твори Б. Грінченка для морального та правового виховання. Дізнаючись про вчинки людей у минулому, учні часто переносять себе в ті ж умови і співчують герою. Важливим, на нашу думку, є не тільки привернення уваги учнів до героїчних вчинків, але й обговорення питання про доцільність та правомірність тих чи інших дій, про порядність, гідність, добросердя тощо.

Бути милосердними, уміти допомагати, захищати та підтримувати один одного у житті вчать герої іншого оповідання автора — «Украла». В ньому реалістично зображено тяжку долю сільських дітей. Героїня оповідання Олександра украла шматок хліба, та вчитель Василь Маркович правильно вирішує цю непросту ситуацію, викликаючи у дітей жаль і співчуття до дівчинки, яка краде хліб через те, що була голодною. Він вчить школярів добру, людяності, співпереживанню.

Дослідниця І. Денисюк справедливо зазначила, що твори Бориса Грінченка закликають дітей любити Україну, трудовий народ, шанувати працю, виховувати в собі високі прагнення і моральні якості, збагачували знання про історію рідного краю, явища природи. Вони виховують у дітей патріотичні почуття, є зразками використання багатств живої народної мови, сприяють вихованню художнього смаку та формуванню духовної культури школярів, розвитку їх мислення, інтелекту у національному дусі.

Роботу над творами Б. Грінченка доцільно проводити у такій послідовності:

- 1) добір уривків з творчості Б. Грінченка для ілюстрацій певного твердження чи висновку з метою досягнення більшої значимості та переконливості того чи іншого історичного або правового явища;
- 2) добір уривків з творчості Б. Грінченка відповідно до вікових особливостей та програмового змісту предмета;
- 3) надання інформації про автора, за потреби коротке ознайомлення зі змістом оповідання, балади тощо;
- 4) ознайомлення з уривком твору при вивченні нового матеріалу з метою ілюстрації відповідних подій української історії або правовідносин;
- 5) аналіз відповідного тексту (за запитаннями, підготовленими заздалегідь учителем) учнем та його коментар із загальними висновками;

6) поєднання роботи вчителя на уроці із самостійною роботою учнів над текстами творів письменника.

Робота вчителя з учнями через запропонований алгоритм створює умови для переходу від методики передачі готових знань до стимулювання самостійної пізнавальної діяльності учнів, розвитку критичного мислення. Така діяльність вимагає копіткої роботи над логічною структурою запитань і завдань, які чітко скеровують цю роботу.

У позакласній роботі є можливість ширше, ніж на уроці класного читання використовувати різні форми застосування уривків художньої літератури Бориса Грінченка. Це олімпіади, турніри, ігри, забави, інсценівки, ребуси, кросворди, що сприяють виробленню у дітей інтересу до слова, до його багатозначності. Тому вчитель весь час повинен знаходити щось нове, аби зацікавити й спонукати учнів до навчальної діяльності.

Якщо школа повинна готувати творчу особистість, здатну прагматично мислити та приймати правильні рішення в критичних ситуаціях, то олімпіада — відшуковувати справді творчу обдарованість. Отже, частина завдань за змістом має бути спрямована на перевірку того, з якими поглядами живуть сучасні учні, що корисного зможе принести нова генерація Україні. На думку О. Музи, завдання повинні перевіряти:

- загальну ерудицію учня;
- здатність правильно приймати рішення в умовах складних та неординарних правових ситуацій;
- уміння використовувати навчальний матеріал для формування власної позиції з певної правової проблеми.

Реалізація поставлених завдань можлива лише за умови включення творчих завдань⁹. Такі творчі завдання були запропоновані на III (міській) Всеукраїнській олімпіаді з правознавства у 2012–2013 н.р.

З відповідного досвіду випливає, що використання творчої спадщини Бориса Грінченка під час олімпіад дає змогу учням усвідомити, що у пізнанні сучасної державно-правової організації велике

⁹ Муза О. У передчутті XXI Всеукраїнської олімпіади з правознавства: окремі думки про... / О. Муза // Історія України. Правознавство та інші суспільні дисципліни : вкладка. — 2013. — № 2 (78) лютий. — С. 3.

значення має звернення до історичного досвіду народу та вивчення цього досвіду. Адже саме право є одним з найважливіших знарядь забезпечення справедливості прав та інтересів людини, частина культури народу, тому його вивчення в історичному плані покликане розбудити, відновити правосвідомість народу. Цільове використання елементів текстів з творів Бориса Грінченка дасть змогу вчителів сформулювати в учнів найважливіші вміння, а саме: критично мислити та аналізувати різні інтерпретації історичної дійсності.

На допомогу у формуванні правосвідомості, пізнавальної активності може прийти й така ігрова форми роботи, як квест, яка мало використовується у школі, проте дуже популярна поза її межами. Квест (від *англ.* *quest* — пошук) — різновид активних інтелектуально-логічних ігор, синонім активного відпочинку. Сьогодні квест вважають головним конкурентом комп'ютерних ігор у боротьбі за час молоді. Ця ігрова форма групового виконання завдань має багато можливих варіантів, а до її переваг відносять:

1) залучення до активної пізнавальної діяльності кожного школяра окремо і всіх разом, що оптимізує певний етап навчально-виховного процесу;

2) реалізацію навчання через самостійну діяльність учня, у процесі якої засвоюється значно більше інформації;

3) забезпечення вільної діяльності, що дає можливість вибору, самовираження і саморозвитку для її учасників;

4) приведення до певного результату, що стимулює учня до досягнення мети;

5) урівнювання команд або окремих учнів на початку (немає поганих і гарних, є тільки гравці); залежність результату від самого гравця, рівня його підготовленості, здібностей, витримки, умінь і характеру;

6) уможливлення змагальності — невід'ємної частини гри, привабливої для учнів, адже задоволення, одержане від гри, створює комфортний стан і посилює бажання вивчати предмет.

Так, цікавою формою позакласної роботи вважаємо проведення квесту, присвяченого життю та творчості Б. Грінченка, вшануванню його пам'яті. Завданням такого квесту є не тільки пропаганда літературної творчості Б. Грінченка, розширення знань про багатогранність його діяльності, але й виховання патріотизму, розвиток активності, креативності, кмітливості, формування правової культури.

Серед установ, покликаних вирішувати разом з іншими культурно-освітні завдання, музеям належить особливе місце. Саме вони є скарбницею матеріальної і духовної культури народу, тож, використовуючи закладений у них величезний науковий потенціал, здатні вирішувати питання освіти і виховання підростаючого покоління. Упроваджуючи в педагогічну практику музейно-освітні програми, важливо пам'ятати, що екскурсії до музеїв збагачують молодь духовно, розширюють її кругозір, сприяють глибшому розумінню зв'язку художньої літератури з життям і є логічним продовженням розмови про життєвий і творчий шлях митця, розпочатої в класі. Великою є освітньо-виховна ефективність екскурсій-занять місцями життя і діяльності письменника, адже вони дають можливість проникнути у творчу лабораторію митця.

У ході вивчення життєвого і творчого шляху, опрацювання творів Б. Грінченка як на уроках, так і в позаурочний час доречною буде екскурсія до Історико-біографічного музею Бориса Грінченка Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2). Експозиція музею допоможе учнівській молоді поглибити знання про громадське та суспільно-політичне життя України другої половини ХІХ — початку ХХ ст., літературний процес та культурно-мистецьке середовище, в якому жив і працював Борис Дмитрович. Представлені грінченкознавчі матеріали стануть у пригоді також вчителям. Під час екскурсії учні ознайомляться з фотодокументами, ілюстраціями, книгами Б. Грінченка. Експозиція репрезентує рідкісні світлини з родинного архіву письменника, значна частина яких майже не публікувалася; фотонатурні листівки, які відображають місця перебування та мешкання родини Грінченків; прижиттєві видання Грінченкових творів, аналоги яких знаходилися у власній книгозбірні письменника.

Отже, методично вивірене та доцільне використання творів Бориса Грінченка на уроках та в позаурочний час допоможе збагаченню духовного світу, посиленню виразності історичних подій, формуванню моральних та правових поглядів, національної самосвідомості, пробудженню справжніх патріотичних почуттів та поривань у підростаючого покоління.

ДЖЕРЕЛА

1. Завалевський Ю.І. Проблеми соціально-громадянського виховання особистості та підходи до їх розв'язання в історії педагогічної думки / Ю.І. Завалевський // Педагогіка і психологія. — 2002. — № 4. — С. 67.
2. Коменський Я.А. Великая дидактика / Я.А. Коменський // Избр. пед. соч. — М., 1982. — С. 35.
3. Миропольська Н.Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика / Н.Є. Миропольська. — К.: Парламентське видавництво, 2002.
4. Муза О. У передчутті XXI Всеукраїнської олімпіади з правознавства: окремі думки про... / О. Муза // Історія України. Правознавство та інші суспільні дисципліни: вкладка. — 2013. — № 2 (78) лютий. — С. 3.
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
6. Про Національну доктрину розвитку освіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
7. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
8. Паламар С. Робота над художнім твором як засіб формування літературної компетентності в учнів основної школи / С. Паламар // Українська література. — 2013. — № 12.
9. Пометун О.І. Методика навчання історії в школі / О.І. Пометун, Г.О. Фрейман. — К.: Генеза, 2009. — С. 140.